Ç.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi
1997, Cilt 2, Sayı 15, S 19-33

TARİHSEL SÜREÇTE KADIN-ERKEK EŞİTSİZLİĞİNİN KADIN DİLİ İLE ERKEK DİLİNE YANSIMASI VE SOSYO-KÜLTÜREL NEDENLERİ

Doç.Dr. Tahir Balcı
Ç.Ü. Eğitim Fakültesi
Alman Dili Eğitimi Bölümü

Öğr.Gör. Halime Balcı
Dicle Üniversitesi
Eğitim Fakültesi

0. ÖZET

Genellikle kadın dili (1) ile erkek dilinin birbirlerinden farklı olduğu kabul edilir. Ancak bu, çoğu zaman yalnız bir varsayımdan ibaret kalmaktadır. Türkçe alanında bu konudaki çalışmaların yetersiz olduğu düşüncesinden yola çıkarak, aradaki fark ve benzerliklerin ses, sözcük ve sözdizimi düzeyinde saptanmasını ve yorumlanmasını amaçladık. Bunun için dörder kişiden oluşan bir erkek ve bir kadın grubunun "evlilik" konusundaki 24 dk. süreli tartışmalarını gizlice banda aldık ve yazıya geçirerek değerlendirdik. Karışık grupta yapılan gizli bir çekimi de değerlendirmelere kattık.

Değerlendirmelerimiz, toplumda varolan önyargıların tersine kadınların erkeklerden daha çok konuşmadığını, kadınların erkeklere oranla daha alçak sesle konuştuğunu, erkeklerin genellikle argo sözcükleri yeğlediğini ve kadınların argodan kaçındığını göstermiştir. Bunun nedenlerinin sosyo-kültürel yapıda aranmasının gerektiği ortaya çıkmıştır.

Araştırmalarımızın ortaya çıkardığı bir başka sonuç, kadınların tersine erkeklerin yörelerine özgü lehçelerini konuşmaları, tartıştıkları konudan çok sapmaları ve Grice'ın "konuşma ilkeleri"ne uymamaları olmuştur.

0. ZUSAMMENFASSUNG

Man nimmt an, daß sich Männer- und Frauensprachen meehr oder weniger unterscheiden. Diese Studie will die Unterschiede auf der lautlichen, lexikalischen und syntaktischen Ebene feststellen und kommentieren.

Als Material dienten geheime Tonbandaufnahmen einer Unterhaltung einer Männer -und Frauen- sowie einer gemischten Gruppe über die Heirad.

Wir haben festgestellt, daß Männer im Gegensatz zu den herrschenden sozialen Vorurteilen mehr als Frauen redcn und einen Jargon und Dialekt benutzen. Die Frauensprache liegt dem Standardtürkischen näher und kann als Vorbild dienen.

1. GİRİŞ

Dil çalışmaları ya dizgesel ya da kullanımsal temellere dayandırılır. Hangi çalışma alanına dayanırsa dayansın, dil ile cinsiyet arasında bağlantı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Dil - cinsiyet bağlantısını konulaştıran çalışmalar daha çok

sosyo-dilbilimcileri ilgilendirmektedir. Örneğin Linke (s. 4) bu bağlamda kadın ile erkek dilinin görecilik kuramı (Relativitätshypothese) açısından değerlendirilebileceğini söylemektedir.

Sosyodilbilimin bir altalanı olarak görülen kadıneşitlikçi (feminist) dilbilim konusundaki çalışmalar çok eskilere gitmemektedir. Amerika'da 1960'lı yılların sonunda, Avrupa'da 1970'li yılların başında (Bkz. Pusch, 76), Türkiye'de ise 1980'lerde uyanan ve yoğunluk kazanmaya başlayan kadıneşitliği hareketinden sonra dil-cinsiyet ilişkisi konusu ilgi uyandırmaya başlamıştır.

Dizgesel açıdan değerlendirdiğimizde, Türkçenin diğer bazı diller (örn. Almanca ve Arapça) gibi sözcük alanında dişil-eril ayrımı yapmadığını, ancak yine de kadıneşitlikçi bakış açısından dil kullanımında bundan kaynaklanan sorunlar bulunduğunu görüyoruz. Örneğin Almancada tartışmanın özünü, sözcük alanında kimi eril göstergelerin (adlar, adıllar) çoğu zaman kadınlar için de kullanılması ve dişil göstergelerin kullanımı olanaklı olduğu halde bundan kaçınılması oluşturmaktadır. Keza Türkçede de buna benzer dil sorunları vardır. "Bilimadamı" deriz, ama "bilimkadını" demek aklımıza gelmez, bilim yapan kadınlar erkek sınıfına giriyorlarmış ya da bilim erkeklere özgüymüş gibi. Başarıyı "erkek gibi" diye niteleriz. Bir okuntunun üstüne "Sayın Ahmet ... ve eşi" yazılır; kadın özne olarak yok sayılır. Diplomalarda baba adı olur, anne adı olmaz. "Hayat erkeği" bizde güzel şeyler çağrıştırır da, "hayat kadını" ya da "sokak kadını" hakkında iyi şeyler düşünmeyiz (Bkz. Atabek, 35). "Doktor, mühendis, dekan, sürücü, yolcu, konuşmacı" vb. sözcüklerin önüne "bayan" ya da "kadın" nitelemesini koymadan - bunlar dişi olamazmış gibi - "erkek mühendis, erkek yolcu" usumuza gelir. Sanki çevremizde bulunan her varlık birinci sırada erkekliği çağrıştırıyor. Yaşamın birçok alanında kadın ikincil bir varlık, özne-nesne ikilinde her zaman nesne olarak görülüyor.

Şüphesiz, istemeleri durumunda az ya da çok kadınlar erkekler gibi, erkekler de kadınlar gibi konuşabilir. Bu yüzden farklı iletişim biçemlerinin biyolojik değil, sosyal ve kültürel etmenlere dayandığı söylenebilir. Çünkü çevre ve kültürel yapı, bireylere belli roller yüklemekte ve kendilerinden bu roller doğrultusunda davranış biçimleri beklemektedir. Örneğin bir kadının toplulukta argo kullanması pek hoş karşılanmazken, hatta yadırganırken, erkeğin aynı nitelikteki dilsel davranışı tepki görmeyebilir.

Kadın ile erkeklerin iletişim biçemlerindeki farklılıkları çocukluk dönemlerine dayandırmak mümkündür. Yapılan araştırmalar(Bkz. Klann-Delius, 77) çocukların 3 yaşından itibaren cinsiyetlerine özgü dilsel davranış biçimlerini edinmeye başladıklarını ve anne-babanın da, çocuğun cinsiyetine göre ayrı bir dil kullanarak farklı bir dilin oluşmasına katkıda bulunduğunu, onu özendirdiğini göstermiştir.

Toplumda da, kadın ve erkeklerin kullandıkları dille ilgili olarak klişeleşmiş bazı yargılar mevcuttur. Örneğin kadınların daha zengin sözcük dağarcıklı, duygusal, somut (Bkz. Arat), bireşimci, becerikli ve seçici olduğu, dili daha düzgün kullandığı; erkeklerin ise nerdeyse bunun tam tersine daha az sözcükle konuştuğu, bu yüzden konuşmalarının daha monoton, soyut, hatalı ve özensiz olduğu kabul edilir (Bkz. Klann-Delius, 77). Başka bir yazar (Trömel-Plötz, 21) kadın dilinin sesbilgisi bakımından çocuk diline daha yakın olduğunu belirtmektedir.

Gerek yukarıda sözü edilen eril çağrışımların, gerekse kadın dili ile erkek dili arasındaki bu tür farklılıkların ya da eşitsizliklerin, insan evriminin ve dinsel kültürün derinliklerinden kaynaklanabileceği varsayılabilir. Bu varsayımın doğruluğu ya da yanlışlığı konusunda kısa bir bilgi edinmek için insan evriminde ve Türk-İslam tarihinde cinslerin ve kadının durumuna kısaca göz atmak yararlı olacaktır.

2.TARİHSEL SÜREÇTE CİNSLERİN KONUMU VE BUNUN DİLE YANSIMASI

2.1. İnsanın Evrimi Açısından

Dil kullanımındaki farklılıkların ve eşitsizliğin nedenlerini kadın erkek eşitsizliğinde, bunun nedenlerini ise tarihsel, sosyal ve kültürel etmenlerde arayabileceğimizi söylemiştik. Ancak sosyal ve kültürel etmenlerin insanın evrimine ve antropolojiye dayandırılabileceğini düşünüyoruz.

Kimisine göre bakterilerle, kimisine göreyse maymunlarla başlayan ve milyar yıl süren evrim boyunca erkekler dişilerden üstün olmuşlardır. Bu üstünlüğü bazıları bedensel iriliğe (Linton; bkz. 73-); bazıları erkeklerin avcı, dişilerin doğurgan ve dolayısıyla korunmaya muhtaç oluşuna (Tiger; a.g.y.) bağlamaktadır. Bu nedenlerle erkekler dişileri denetlemiş, belli bir üstün konuma gelmişlerdir (2). Hatta Dahlberg ve Wilson (Bkz. Reed, 73-) gibi bilimadamları, genlerde özgecilik olduğunu; özgeciliğin toplumsal gelişmeyle değil, genetik ayıklamayla insan ilişkilerine hakim olabileceğini savunmuştur. Bundan da öteye giderek, belli sınıflara girebilmeyi, belli roller oynayabilmeyi sağlayan genetik bir yapı bulunabileceğini; genetik olarak dişi cinsin ikincil cins olmaya programlanabileceğini ima etmektedirler(3). Wilson ve Dahlberg'in tutarsız olan bu savlarına göre toplum ve kültür genlerle belirlenebilir(4). Reed (s. 50) haklı olarak Wilson'u eleştirip, onun insanları hayvanlardan ayıran ve belirleyici unsur olan üretimsel, toplumsal ve kültürel etkinlikleri yadsıdığını belirtmektedir(5). Wilson, Tiger gibi (a.g.y., 106) insanı hayvana indirgemekte, hayvanı da insan katına yükseltmektedir. Oysa hayvan evrimine egemen olan biyolojik etmenlerin çoğu insan evriminde yerini toplumsal ve kültürel etmenlere bırakır.

Ayrıca Dahlberg, Wilson ve Tiger gibi bilimcilerin savlarının tersine, hayvan topluluklarında egemenlik hiçbir zaman erkekte olmamıştır (Hall; Koford; Joy. Bkz. Reed, 40). Wheeler'e göre (Bkz. Reed, 52) hayvanlar, özellikle de böcekler son derece ortaklaşmacıdır. Tarih öncesi ilk dönemlerde doğadaki her türlü yaşam anaerkil bir biçimde işliyordu (Bkz. Asena, 158). İnsan evrimi sürecinde primatların insansı

yaratıklar olması ve birkaç binyıl önce ilkel ortaklaşmacılığın tarih sahnesinden çekilerek anamalcı özel mülkiyet tutkusunu ve bencilliği doğurması ataerkilliği ortaya çıkarmıştır. Kadının toplumsal olarak ikincil bir konuma düşmesine neden olarak gösterilen başka bir faktör fetihçi savaşçının kaçırdığı kadını özel mülkiyetine geçirmesi, gebelik ve emzirme döneminde koruma bahanesiyle çevreyle ilişkileri tekbaşına yürütmesidir (Bkz. Atabek, 57).

F. Engels'in "Devletin, Ailenin ve Özel Mülkiyetin Kökeni" kitabında belirttiğine göre, (Bkz. Mitchell, 438-) ataerki ve yazılı tarih ikiz kardeştir; kadının özgürlüğü, tarih ve uygarlık öncesine rastlar. İlkel toplumlarda kıskançlık duygusu hemen hiç yoktur. Çok kadınlı evliliklerle çok erkekli evlilikler uyum içinde yürüyordu (Bkz. Kadın ...). Ancak mal birikimi (artı-değer) ve bunun sonucunda mirasın sağlama alınması isteği ortaklaşmacılığı bozup hem tekeşliliği hem de ilk sınıfsal baskıyı getirerek kadının toplumdaki konumunu geriletmiştir.

İlkel toplumdan uygar topluma geçiş kadını değiş tokuş nesnesi yapmış, akrabalık ilişkilerine yeni boyutlar, yeni tanımlar getirmiştir. Enseste hiçbir biyolojik engel olmamasına karşın, bu değişim ilişkilerinin sağlamlaştırılması için eksogami(6) koşulu getirilmiştir. Levi-Strauss (Bkz. Mitchell, 446) bir yazısında "... evliliğe temel oluşturan bağ, erkekle kadın arasında değil, erkeklerle erkekler arasında kadın aracılığıyla oluşur. Kadınlar yalnızca iletişim için elverişli birer araçtırlar" demektedir.

Sigmund Freud'un psikanaliz kuramı da, kadıneşitlikçilere (feministlere) göre günümüzde kadın eşitsizliğini körükleyen en önemli etmenlerdendir (E. Figes; a.g.y., 399). Freud insanlığın tarihini bir bakıma ataerkinin tarihi olarak görmektedir. Ona göre asıl ata (baba) tarih öncesi bir dönemde öldürülmüştür. Erkek ve kız çocuklar babanın yerini almaya çalışmışlar ve erkekler başarılı olmuştur (a.g.y. 476-).

Simon de Beauvoir'in görüşleri de Freud'un görüşlerine koşuttur (a.g.y., 370-): "Kimse kadın olarak doğmaz; kadın erkeğin gereksinmelerinden yaratılır ... İnsan yaratır ve keşfeder. İnsanlığa özgü herşey erkekte, tüm insan ya da hayvanlarla ortak olan şeylerse kadında yoğunlaşmıştır".

2.2. Türklerde Kadına Bakış Açısının Tarihsel Gelişimi

Türk tarihiyle ilgili bilgiler M.Ö. 4000 yılına kadar uzanmaktadır. İslamiyetten önceki din olan totemcilik ve şamanizmde kadın-erkek eşitliği temel kuraldı. Bu yüzden Türk kültüründeki bu aşama ana kültürü diye adlandırılır. Kadının temel özellikleri analık ve kahramanlık olup, kadın ata biner, silah kullanır ve savaşır (Bkz. Göksel, 105-).

Eski Türk toplumlarında Devlet Başkanlığı erkeğin tekelinde değildir. Devlet hatun ve hakanın ortak yönetimindeydi. Genelgeler ikisinin imzasından sonra yürürlüğe girerdi (T. Taşkıran; a.g.y., 107)[7].

Afet İnan'a göre (a.g.y., 108) tarihte uluslararası ilk antlaşmaya (Hititler ve Mısırlılar arasında) Türkler adına kral ve kraliçe imza atmıştır. Tarihte Devlet Başkanlığı yapan ilk kadınlar da Türktür: Delhi Türk Devletinde Raziye Sultan, Kutluk Türk Devletinde Türkan Hatun.

Eski Türklerde tamörtünme olmadığı söylenmektedir. Köy kadını yalnız yabancıya karşı örtünür; köylüsüne karşı serbest giyimlidir (Göksel, 109).

Hukuksal açıdan kadın ile erkek tam anlamıyla eşittir. Hatta kadının erkeğe karşı üstün sayıldığı söylenebilir. Tekeşlilik esas olup velayet ortaktır. Karısını boşayan erkeğe ölüme varan cezalar verilebiliyordu. Çünkü kadın kutsal sayılıyordu ve ona tecavüz edenin boynu vuruluyordu (a.g.y., 106-109).

Kur'an-ı Kerim ve hadislerde de kadınlardan sözedilmektedir. Değişik surelerin 89 ayeti ve hadisler kadını değişik özellikleriyle ve o zamanın koşullarına göre ona karşı takınılması gereken olumlu tavırlarla konulaştırmaktadır(8).

2.2.1. Anadolu'ya Gelişten Tanzimata Kadar

Ortaasya'da Türk ailesi her zaman anaerkil iken, islamiyetin Karahanlılar ve Hakanilerce M.S. 926'da benimsenişinden sonra kadına bakış açısı da değişmeye başlamıştır. Kendini hissettirmeye başlayan ataerki islamlığı Türklerden önce kabul eden İranlıların eski dinleri zerdüştlüğün etkisinden kurtulamamalarının ve kadını kötülüğün, kirliliğin sembolü saymalarının sonucu oluşmuştur. Yazılan yapıtlar, İranlıların islamlığı yanlış yorumlamaları sonucu oluşan ataerkil yapıyı desteklemiştir. Örneğin Yusuf Has Hacip, Kutadgu Bilig'de kız çocukların değersiz olduğunu söyler ve kadınların tam örtünmelerini ister (a.g.y., 128).

İslamiyetin Türk kadınının etkinliğini kısıtlamaya başlamasına karşın, Selçukluların 10. yüzyılda Anadolu'ya göçlerinden 300 yıl sonrasına kadar kadınlar saygınlıklarından ve güçlerinden fazla birşey yitirmemişlerdir. Kadınlar adına vakıflar, hastaneler ve okullar kurulmuştur. Kadın o zamanlar erkek konuk kabul edebilmekte ve ikramda bulunabilmektedir. Erkekler başka dinden bir kadınla evlenebilmektedir ve kadının müslüman olması zorunlu değildi. Tekeşlilik esastır. Harem yoktur. Fatih Sultan Mehmet devrine kadar tamörtünme de yoktur. Harem ve tamörtünme İran ve Bizans'la temastan sonra başlar. Sarayların etkisiyle de kadın şehirde ayrı bir statüde görülmeye başlamıştır. Tamörtünme harem ve çokeşlilik 16. yüzyıldan sonra, önce sarayda sonra üsttabakada başgösterir. Aile hukuku biçim değiştirir. Boşanma hakkı kocaya geçer. Kadının miras payı azalır. İki kadının tanıklığı bir erkeğinkine denk sayılır (a.g.y., 130).

Kadınlara okuma fırsatı varilmemiş, ancak 5-6 yaşına kadar olan kızlar Sübyan Mektebinde din dersi alabiliyordu. Evlerinde özel dersler alan ve meslek sahibi kadınlar mesleklerini toplum yaşamında icra edemiyorlardı (a.g.y., 131).

Gerileme döneminde kadın haklarında da büyük azalmalar görülür. Yenilikçi sayılan 2. Mahmut'un bile bu konuda çok katı olduğunu gözlüyoruz. Miras, velayet ve tanıklık gibi haklar kadının elinden alınmış, sokağa çıkma yasağı konulmuştur (a.g.y., 132).

2.2.2. Tanzimattan 1919'a Kadar

1839'da Gülhane meydanında ilan olunan Tanzimat Fermanı Batı'ya yönelişin başlangıcı olmuştur. Kadınlarla ilgili özel bir kayıt

olmamasına karşın, ileride kadınlara bazı haklar verilmesinde etkili olur. Kız çocuklara mirastan pay verilmeye başlanır. Gelinlik vergisi ve cariyelik sistemi, kadınların sokağa çıkma yasağı son bulur. 1858'de kızlar için iptidai (ilkokul) ve rüştiye (ortaokul); 1842'de Askeri Tıbbiye'ye bağlı ebeokulu, 1870'te Darülmuallimat açılmasına izin verilir (a.g.y., 134).

İlk Türk kadın romanı "Muhadderat" (Fatma Aliye), kadın sorunlarını inceleyen "Taaddüduzevecat" ve "Nisvan-ı İslam" yayımlanır. Şinasi, Abdülhak Hamit ve Namık Kemal bazı yapıtlarında kadını konulaştırarak, anlaşarak evlenmenin önemi vurgulanır (a.g.y., 135).

1913'te İstanbul İnas Sultanisi (lise) kurulur. Altı sınıflı kız ilkokulları açılması kararlaştırılır. 1914'te İstanbul Darülfünunu bünyesinde İnas Darülfünunu kurulur. 1921'de kız ve erkeklerin karışık sınıflarda okumasına izin verilir. 1920'de Afife adlı bir hanım tiyatro sahnesine çıkar (a.g.y., 138-).

1917'de evlenme devlet iznine bağlanır. İkinci kadınla evlenmek için birinci eşin izni şart koşulur.

Ağaoğlu Ahmet, kadının cahillikten kurtulması için Latin alfabesine geçilmesini önerir. Halide Edip Türk kadınının ev dışında da çalışmasını ister. Mustafa Kemal'in yanında ilk kadın asker olan kişi Halide Edip'tir (a.g.y., 141).

Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışı Türk tarihinde olduğu gibi kadın tarihinde de bir dönüm noktasıdır. Bu aşamadan sonra Tunalı Hilmi Bey kadınların da vatandaş sayılması için yasa önerisi verir. Yurt gezileri esnasında Mustafa Kemal özellikle kadın ve öğretmenlerle konuşur. Kadın hakları reformu için o dönemde elinden geleni fazlasıyla yapar. Mustafa Kemal'in en çok sevdiği, Tevfik Fikret'e ait şu mısra onun kadın haklarına verdiği önemi gösterir: "Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer".

Günümüzde gerek Türkiye'de gerekse yurtdışında, kadın ve ona verilen değer konusunda olumsuz bir imge bulunmaktadır (Bkz. Akbulut, 33).

3. AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, kadın ve erkeklerin kullandıkları dildeki farklılıkları değişik düzlemlerde irdelemektir. Bunun için dörder kişiden oluşan a) bir erkek grubu, b) bir kadın grubu ile c) kadın ve erkeklerden oluşan, kişi sayısı incelemelerimiz açısından önemsiz karışık bir grubun konuşmalarını banda alarak yazıya geçirdik. Grupları oluşturan kişiler eğitim düzeyi, yaş ve geldikleri çevre bakımından homojen bir yapıya sahiptir. Yaşları 20-24 arasında değişmektedir. Her gruptan yalnız bir kişinin, konuşmaların banda alındığından haberi olmuştur. Konuşmaların gruptan sadece bir kişinin bilgisi dahilinde kaydedilmesi, kişilerin düşüncelerini daha rahat söyleyebilmeleri, tartışmalarında ve dil kullanımlarında kendi kendilerini sansür etmemeleri, tartışma ortamının olabildiği ölçüde doğal olması ve çalışma sonuçlarının özgünlüğü açısından gerekli görülmüştür. Ses kaydından haberi olan kişilerden, mümkün olduğu kadar az konuşmaları ve sadece konuşmanın çekim süresince devam etmesine katkıda bulunmaları istenmiştir. Homojen cinsiyetli iki grubun da evlilik konusunu tartışmaları öngörülmüştür. Heterojen cinsiyetli grup için

herhangi bir konu sınırlaması getirilmemiştir; çünkü bu grubu oluşturanların konuşmaları yalnız genel anlamda içeriksel açıdan ve kişilerin birbirinin sözünü kesmeleri bakımından inceleneceğinden, konu sınırlamasına gerek görülmemiştir. Banda alınan her konuşmanın süresi 24 dakikadır.

4. YORUM

Banda alınan 24 dakikalık konuşma süresincde kadınlar ortalama 1775 sözcük, erkekler ise 1800 sözcük kullanmıştır. 24 dakikalık bir süre için bu fark önemsenecek ölçüde değildir; ancak başka bir açıdan dikkatimizi çekmektedir. Toplumda genel olarak kadınların erkeklerden daha çok konuştuğu, daha kaba bir ifadeyle onların "dırdır ettiği" düşünülür. Ne yazık ki gerçek bunun tersi gibi görünmektedir. Ses kaydının yapıldığı ortamda kadınlar televizyon karşısında oturur durumda, erkeklerse kağıt oynadıklarından, erkeklerin normaldekinden daha az konuştuğu kabul edilebilir. Nitekim erkeklerin konuşmalarının kaydedildiği kasetteki tümcelerarası duraklamalar bariz bir biçimde daha uzun sürelidir. Öyleyse kadınların erkeklerden daha çok konuştuğu düşüncesi dayanaksız bir önyargıdan ibarettir.

4.1. Ses ve Konuşma Bakımından

Ses düzeyinde değerlendirme yaptığımızda, erkeklerin kadınlardan daha çok sesli konuştuğunu, herhangi bir ses ölçüm aletine gerek kalmadan rahatlıkla saptamamız mümkündür. Linke'ye (s. 4) göre bunun nedenleri kısmen biyolojiktir; vücudun iriliği ve ses tellerinin uzunluğu bunda rol oynayan en önemli etkenlerdir. Ancak sesli konuşmanın kadınlara yakışmadığı ya da erkeklere daha yüksek sesle veya daha sert konuşmak yakışır gibi kalıplaşmış bazı sosyal önyargılar bu farklılıkları daha da körüklemektedir.

Titremleme (entonasyon) bakımından kadın-erkek konuşmalarını ele aldığımızda yine bazı farklılıklar görmekteyiz. Kadınların konuşması daha açık seçik ve belirgin; tümcelerin gerektirdiği titremlemeye (yükselme, düşme, aynı düzeyde sürme) azami ölçüde dikkat edilirken, erkeklerde titremlemenin daha tekdüze olduğu görülmüştür.

Dikkat çeken başka bir nokta, erkeklerin yörelerine özgü lehçeyi konuşmaları; kadınların ise içinde bulundukları çok doğal ortama karşın, herhangi çevresel bir zorlama olmadığı halde lehçeden kaçınmaları ve ölçünlü dili kullanmaları oldu.

Kadınların konuşmalarında hiç rastlamadığımız, erkeklerdeyse çok sık karşımıza çıkan içses ve sonses düşmelerinden sözetmek ve örnekler vermek istiyoruz: naapıcın?; terkedicen; öldürüm mü?; söylicem; yapacam; yav; bilmiyom; diyo; bi ... Hemen hemen her tümcede, özellikle de yüklem ögelerinde gördüğümüz bu ses düşmelerinin nedeni olarak dilsel tutumlulukları (Sprachökonomie), normalin üstünde hızlı bir tempo ile tartışmaları ya da lehçelerinin etkisinde kalmaları gösterilebilir. Az da olsa, erkeklerin konuşmalarında "amma" da olduğu gibi içses türemeleri de görülmüştür.

4.2. Sözcükler Açısından

4.2.1. Sözcük Türleri Bakımından

Şimdi konuşmaları sözcük düzeyinde inceleyelim. Önce ağırlıklı olarak kullanılan sözcük türlerini verelim:

	kadınlar	erkekler
ad	%19	%29
adıl	%13	%13
eylem	%20	%22
bağlaç	%16	%8
ünlem	%8	%3
sıfat	%6	%7
belirteç	%4	%14
ilgeç	%4	%1
eylemsi	%10	%3

Sözcük türlerinin kullanım sıklığı bakımından adıl, eylem ve sıfatlarda bir koşutluk görülmektedir.

Erkekler daha çok ad ve belirteç kullanımını yeğlemektedir. Kullanılan belirteçler genellikle aynı tümcede ya da birbirini izleyen tümcelerde tekrarlardan oluşmaktadır: "Şimdi ..., bak şimdi ..." gibi. Belirteç kullanım sıklığının bir başka nedeni olarak, hararetle tartışan erkeklerin iddialarını kanıtlamak için yüklemi güçlendirici başka ögelere - ki bunlar belirteçlerdir - gereksinim duymaları gösterilebilir. Bilindiği üzere belirteçler biçemsel bakımdan konuşucunun, görüşünü daha öznel olarak dile getirmesini; bir anlamı istediği ölçüde sınırlandırmasını veya yoğunlaştırmasını, vurgulamasını sağlar (Bkz. Sowinski, 231).

Ad kullanımının sıklığı aslında uzun tümcelerin kullanıldığı hukuk dili ya da büro diline özgüdür. Ancak gerek kullanılan tümcelerin kısa oluşu, gerekse dilin hukuk dili gibi kuru bir dil olmaması nedeniyle, buradaki ad kullanımının sıklığı ancak koşaçlı tümcelere daha çok yer verilmiş olmasına bağlanabilir.

Erkeklerde ilgeç kullanımının azlığı, düşüncelerini örneklerle gerekçelendirmek (bunun için, bundan dolayı) ya da seçenekli düşünmek (bana göre) yerine doğrudan doğruya düşüncelerini, savlarını benimsetmek istemelerinden kaynaklanabilir.

Kullanılan ünlemlerin azlığı, yukarıda da değindiğimiz gibi erkeklerin kadınlara oranla daha az duygusal konuşmalarına bağlanabilir.

Eylemsilerin daha az kullanılmış olmasının nedenini ise adların tercih edilmesinde ve daha kısa tümceler kurulmasında arayabiliriz.

Kadınların kullandıkları sözcüklere baktığımızda, farklı türlere ağırlık verdiklerini görüyoruz. Örneğin eylemsileri erkeklerden daha çok kullanmışlardır. Buna koşut olarak tümce uzunlukları da erkeklerinkinden daha fazladır. Tümce uzunluğunun erkeklerde ortalama 5 sözcük; kadınlarda 6.2 sözcük olduğunu saptamak, beklentilerimizin tersini ortaya koydu.

Doğal olarak kadın dilinde daha çok ünlem vardır. Çünkü kadınlar daha duygusaldır. Saptadığımız ünlemler genellikle kadınlara özgü olan "ay", "ayol" gibi ünlemlerdir. Adı geçen bu iki ünleme erkek dilinde hiç rastlanmamıştır.

Kadın dilinde bağlaçların göreceli çokluğunun aşırı mükemmelcilik (Hyperkorrektheit) eyilimiyle ilgili olduğunu düşünüyoruz. Kadınlar daha yanlışsız, daha güzel ve daha bireşimli (synthetisch) konuşmaya özen gösterdiklerinden, düşünce ve duygularını anlattıkları tümceler arasındaki bağların doğru olmasına, kopukluk meydana gelmemesine erkeklerden daha çok dikkat etmektedir.

4.2.2. İçerikleri Bakımından

Kullanılan sözcükleri türleri açısından değil de içerikleri

bakımından ele aldığımızda yine çarpıcı farklılıklar saptamamız mümkündür. Erkek dilinde "tabu sözcükler" diye niteleyebileceğimiz; toplulukta, hatta hiçbir ortamda kullanılamayacak, bu nedenle buraya yazmayı uygun görmediğimiz sövgü sözcüklerine sıkça rastladık. Bu sözcüklerden daha hafif içerikli argo sözcükler de azımsanmayacak ölçüdedir: ne alaka?; hiçbir numara yok; dini bilmemnelerimizi; sıçmak; bokunun üstüne oturmak; iş üstünde; boynuz takmak; ebesini bellemek; manyak; eyvallah demek; orospu ç.(9).

Bu tür ağır sözcükler (Kraftwörter) yerine kadınlar ifadenin anlamını zayıflatan örtmecelere (Euphemismus) ve sevimlileştirici, okşayıcı, kadınsı yumuşaklığı sezdiren küçültmeli sözcüklere yer vermektedirler: o konularda fırsatı olmak ("cinsel konularda" anlamında); ayakta durabilmek ("cinsel gücü olmak" anlamında); yumu-acık; küçücük. Yumuşak, kibar, hoşgörülü bir anlatım sağlayan, adını yukarıda saydığımız bu söz sanatlarının iletişimde büyük rolü vardır; en önemli işlevleri dinleyiciye birşeyi zorla kabul ettirmeye çalışmamak, gerekirse sözünü kesme fırsatı tanımak, itirazları dikkate alıp onaylamak. Zaten iletişimin en önemli ilkesi, iletişimi sürdürmeye hazır olmak (Kooperationsbereitschaft) [10] ve bunun gereklerini yerine getirmektir. Trömel-Plötz'e (s. 21) göre bunun sonucu olarak kişiler birbirlerine karşı daha az otorite sağlayabilirler; sözü daha da ileriye götürürsek, buna gereksinim bile duymazlar. Kadınların tartışma esnasında birbirlerine karşı olan bu hoşgörülü, saygılı ve işbirliğine hazır tutumu Lionel Tiger'ın "erkek bağlaşması" tezini çürütecek niteliktedir (Bkz. Reed, 103) [11].

Ya toplumumuzdaki ataerkil yapı erkek dilinin iletişim ilkelerinden uzaklaşmasına ve kadınlar üzerinde dilsel-davranışsal baskı kurulmasına, dilin de bir sindirme aracı olarak kullanılmasına neden oluyor; ya da argo ağırlıklı erkek dili sosyo-kültürel yapıyı etkileyerek ataerkil bir sistemi hazırlayıp beslemektedir diyebiliriz. Birinci olasılık daha yüksek gibi görünmektedir. İster dilsel özellikler düşünceyi/toplumu, isterse düşünsel/toplumsal yapı dili biçimlendirsin, ortada kadıneşitlikçi (feminist) olmayan dilsel bir tutum vardır ve bunun sonucu olarak kadınlar kendilerini kabul ettirme ve sosyal yaşama katılma konusunda dezavantajlı duruma düş-mektedir.

Kadın dilinde yalnız birkaç argo sözcük görülmüştür: "azmak" ve Almanca olarak söylenen "Ich will einen Jungen" ifadesini görüyoruz. Bunu söyleyen kişi şüphesiz aynı şeyi Türkçe söylemekten sakınırdı. Nitekim bunun hemen ardından aynı kişi söylediği Almanca tümcenin çevirisi yerine geçmesi niyetiyle "Kızlar ben artık aşık olmak istiyorum" demiştir. Bundan, yabancı dilde söylenen bir sözün içeriksel açıdan daha boş, daha hafif hissedildiği ve yabancı dilin düşünce ve duyguları ifade etmekte cesareti artırıcı bir rolü olduğu, ancak anadili kadar etkili ve yeterli olmadığı sonucunu da çıkarabiliyoruz.

Kullanılan sözcüklerin içerikleri açısından yaptığımız en önemli saptama, evlilik bağlamında kullanılabilen sözcüklerin niteliksel ve niceliksel farklılığı. Erkeklerin bu bağlamda kullandıkları sözcükler şunlardır: evlenmek, paylaşmak, kadın, bitmek, ayrılmak, sevmek, ilişki, arkadaş, baba, teyze, saygı, karı, anlaşma usulü, flört, anlaşmak, acımak, adam, duygusal, herif, ruhsuz, hatun, (birisiyle) basmak,

namussuz, bela, amca, hala, toplum, cahil, orospu ç., insan, harbi.

Kadınların kullanabildikleri sözcükler ise: evlenmek, paylaşmak, kadın, bitmek, ayrılmak, sevmek, ilişki, arkadaş, baba, teyze, saygı, kız, bayan, erkek, fizik, karakter, maddi, rahatlık, dürüst, ciddi, meslek, uyumlu, sevecen, anlayışlı, güvenilir, acı, gerçek, etiket, olgun, okul, seçim, tercih, düşünmek, sorun, anlaşmak, çıkmak, özgürlük, kısıtlamak, izin vermek, gelecek, uygun, rastlantı, karşılaşmak, şimşek gibi çakmak, aşık olmak, yıldırım aşkı, görücü usulü, köy, tanımak, mutlu, para, eş, ev, çocuk, görmek, kahve çıkarmak, beğenmek, istemek, aile, çevre, sıkıcı, terbiye, uyum, fedakarlık, kişilik, ödün, ideal, ihanet, pişmanlık, affetmek, cinsel, cezalandırmak, evi terketmek, korkutmak, aldatmak, genç, orta yaşlı, menopoz, antropoz, ev hanımı, dayak, biyolojik yapı, güçlü, zayıf, ezmek, karı-koca, azmak.

Kadın ve erkek dilinde ortak sözcükler sadece ilk 11 tanesidir. Erkek dilinde geriye kalan 21 sözcüğün çoğu argodur: karı, herif, ruhsuz, hatun, (birisiyle) basmak, namussuz, bela, orospu ç... Kadın dilinde ise argo diye niteleyebileceğimiz sadece "azmak" sözcüğü vardır.

Evlilik bağlamında kullanılan sözcükler gösteriyor ki, erkekler evlilik konusunu çok basite indirgeyerek düzeysiz bir biçimde tartışmışlardır. Bu tartışmaya veya benzerini farklı cinsiyetli; ya da tanıdık olmayan aynı cinsiyetli insanların bulundukları başka bir ortamda gerçekleştirmeleri, toplumun koyduğu bazı sosyo-kültürel yaptırımlar nedeniyle pek mümkün değildir. Oysa kadınların ortaya koydukları tartışma belki "azmak" sözcüğünün kullanıldığı söz hariç her ortamda gerçekleştirilebilecek niteliktedir; sosyo-kültürel koşulların getirebileceği herhangi bir yaptırım görülmememktedir. Kadınlar tartışmayı tamamen bilimsel bir düzeyde ayrıntılı olarak tartışmışlar, konuyu erkeklerin tersine çok ciddiye almışlardır. Konunun tartışılması süreci de bunu açıkca ortaya koymuştur. Kadınlar konuyu tanışma aşamasından olası bir boşanmaya kadar neden-sonuç bağlantısıyla değerlendirirken ve başka hiçbir yan olayı karıştırmazken, erkekler konudan tamamen sapmışlar ve evlilikten namusa, islam dinine, Hz. Muhammed'e, Aziz Nesin'e; Türklerin mi, Arapların mı daha aptal olduğuna, Arapların kafa kesme yöntemiyle idam yapmasına, Amerikalıların terlik makinasını icat etmesine kadar konuyu dağıtmışlardır. Erkekler Grice'ın iletişim ilkelerine hiç uymadıkları için aralarında iletişim kopukluğu olmuş ve bunun sonucu olarak konudan sapmışlardır.

Böyle bir çalışmada, kadın ve erkeklerin kullandıkları hitap biçimlerini anmamak mümkün değildir. Çünkü hitap biçimleri adeta çalışmanın tümünü özetler niteliktedir. Kullanılan biçimlere bir göz atalım:

erkekler: millet, hey, oğlum, abi (abicim)

kadınlar: kızlar, hayatım, canım, güzelim. Hitap biçimlerinde de erkek diline argonun egemen olduğunu görüyoruz; "abi" sözcüğünün usandıracak kadar, konuşmanın ilk 10 dakikalık bölümünde tam 35 kez kullanılmış olması, kadın dili ile erkek dili arasındaki niteliksel ayrımı çok iyi ortaya koymaya yetmektedir.

Kadınların kullandığı hitap biçimlerinin ruhu okşayıcı güzel sözlerden oluştuğunu görüyoruz.

Banda alınan konuşmaları sözdizimi bakımından değerlendirdiğimizde, kadınların düzgün tümcelere ağırlık verdikleri, erkeklerinse devrik tümceleri yeğledikleri saptanmıştır. Bilindiği gibi devrik tümce bir ögeyi vurgulamak için oluşturulur. Vurgulanmak istenen öge tümcenin başına doğru kaydırılır ve ses tonu da buna koşut olarak yükseltilip söylenir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi erkekler kadınlardan daha çok kendi düşüncelerini başkasına kabul ettirme amacı güderler ve bunu başarmak için çeşitli dilsel araçlara başvururlar: kısa tümceler, belirteçler, yüksek ses tonu, tekrarlar ve argo gibi. Devrik tümceler de bu araçlardan birisidir.

Karışık cinsiyetli grupta yapılan çekimde en çok dikkat çeken noktalar şunlardır: Kadınlar da erkeklerin sözünü kesmiştir; ama karşısındakinin sözünü kesme, erkeklerin daha çok başvurduğu bir yoldur. Hem erkekler, hem kadınlar birbirlerinin sözünü beklenilenden daha çok kestikleri için, başkası araya girmeden sözünü bitirebilen kişi az olmuştur. Bu yüzden her iki cinsiyete mensup kişiler çok yüksek sesle bağırarak konuşmuşlar ve hangi tarafın başkasının sözünü daha çok kestiğini kesin rakamlarla saptamak zor olmuştur. Ancak erkeklerin çok daha yüksek ses tonuna sahip olduğu düşünülürse, doğal olarak seslerinin kadın konuşmasını bastıracağı açıktır.

Diğer saptamamız, karışık grupta erkeklerin kullandıkları dile daha çok özen göstermeleri oldu. Sövgü sözlerine hiç yer vermemişler, ağır argo sözcüklerden de kaçınmışlardır.

Erkeklerin kadınların konuşmasını daha çok kesme eğilimi göstermesi ve daha yüksek ses tonuyla konuşması onlara karşı bir üstünlük ve güç gösterisi niteliğindedir. Erkekler "ben daha iyi bilirim" düşüncesiyle kadınların konuşma hakkını bastırarak onları etkilemeye, yönlendirmeye ve bir bakıma susturmaya çalışmışlardır. Bilinçli ya da bilinçsiz olan bu davranış, onları küçümsemek ve saymamak anlamına gelir. Bu durumda dil bir sindirme ve baskı aracı olarak kullanılmıştır.

Kadınların mevcut tartışma ortamını bir bakıma kabullenmesi, toplumun kendilerine tanıdığı ikincil konumun sonucudur. Toplumun kendileri için öngördüğü davranış modellerinin dışına çıktıklarında dışlanırlar ve bazı yaptırımlarla karşı karşıya kalırlar.

5. SONUÇ

Kadının en çok saygınlık sahibi olduğu dönemlerde bile, tarih boyunca kadının birincil işlevi olarak doğurganlığın ya da analığın görüldüğü ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla evhanımlığı önplana çıkmaktadır. Böyle olunca kadın, ev dışındaki mesleksel ve sosyal yaşamdan uzak kalmaktadır. Bu doğrultuda toplumsal yaşamda cinsiyet açısından daha çok homojen (tek cinsiyetli) gruplar oluşmakta, cinsiyetler arasında değişik alanlarda yabancılaşma, farklılaşma ve hakkını arayamama, kendini savunamama ve temsil edememe sözkonusu olabilmektedir. Bu olumsuzluklar genellikle dile dolaylı ya da dolaysız yansımaktadır.

Kadın ile erkek dilini görecilik kuramı açısından değerlendir-

diğimizde, Linke'nin Avrupa'daki araştırmalarla ilgili olarak belirttiği gibi sözkonusu bulguların genelleştirilemeyeceğini, araştırmaların genellikle orta tabakadan insanlar arasında yapıldığını, oysa alt -ve üst-tabakadan kadın ve erkeklerin çok farklı iletişim biçemlerine sahip olduklarını bilmek gerekir.

Kadın dili ile erkek dilinin hem içeriksel, hem biçimsel açıdan birbirinden çok farklı olduğu saptanmıştır. Toplumdaki önyargının tersine kadınların erkeklerden daha çok konuşmadığı ortaya çıkmıştır.

Başka bir saptama, erkeklerin kadınlardan daha sesli konuşmasıdır. Bunun nedeni hem biyolojik yapı, hem de toplumda klişeleşmiş bazı önyargılardır.

Erkek diline yöresel lehçeler egemendir. Bununla bağlantılı olarak erkekler özellikle yüklemlerin iç- ya da sonseslerini düşürmektedir. Kadın dilinde lehçesel özellikler görülmemiştir.

Sözcük türü olarak erkeklerin ad ve belirteçleri; kadınların ise bağlaç, ünlem ve eylemsileri ağırlıklı olarak kullandıkları görülmüştür.

Kullanılan sözcükleri içerikleri bakımından değerlendirdiğimizde erkek dilinde tabu sözcükler diyebileceğimiz sövgü sözlerine ve argo sözcüklere ağırlık verildiğini belirledik.

Erkek dili yazı dilinden çok uzaktır. Kadın dili ise bunun tersine yazı diline ve dolayısıyla ölçünlü dile daha yakındır.

Kadın ve erkek dilinde evlilik bağlamında kullanılan sözcükler sayı ve nitelik bakımından da büyük farklılıklar göstermektedir. Erkeklerin bu bağlamda kullandıkları 32 sözcüğün çoğunluğu argo niteliklidir. Erkekler evlilik konusundan değişik konulara sapıp iletişim ilkelerine aykırı davranırken, kadınlar tartışmayı bilimsel bir düzleme oturtabilmişlerdir. Kadınların kullandıkları dil her ortamda kullanılabilecek nitelikteyken, erkek dili her ortamda kullanılmaya uygun değildir.

Hitap biçimlerinde erkek dili ile kadın dili arasındaki farklılık yine karşımıza çıkmaktadır. Kadın dilinde okşayıcı güzel hitap biçimleri tercih edilirken, erkek dilinde hitap biçimlerinin de argo nitelikli olduğu saptanmıştır.

Sözdiziminde erkek dilinde devrik tümceler, kadın dilinde düzgün tümceler ağırlıklı olarak yer almıştır.

Heterojen grupta erkekler kadınların sözünü daha çok kesme eğilimi göstererek konuşma olanaklarını kısıtlamışlardır. Bu durum rastlantıdan çok, toplumda egemen olan ve basın, bilim ve sanat yoluyla da dolaylı ya da dolaysız desteklenen ataerkil kültürün bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Araştırmamız, gerek kullanılan dilin niteliği, gerek işbirliğine yatkın tartışma biçimi, gerekse tartışılan konunun çok düzeyli bir biçimde ele alınması açısından kadınların dilsel eylemlerinin erkeklerin dilsel eylemlerinden çok daha olumlu olduğunu ve dil kullanımında örnek alınabileceğini göstermiştir.

NOTLAR

(1) Bu çalışmada "kadın" kavramı yaş farkı, medeni durum vb. ayrımları gözetmeden en geniş anlamıyla dişil cinsiyeti göstermektedir.

(2) Kimi kadın yazarlar da erkek ve kadınların birbirlerinden farklı oluşunun beyin yapılarına dayandığını söylüyor. Örneğin Midilli'ye (1996) göre kadın ve erkek yetenek, zekanın işleyişi, tepki, hissetme biçimi ve davranış bakımından çok farklıdır. Ancak bu farklılık bir cinse diğerine karşı üstünlük sağlamaz.

(3) Reed (s. 75) buna "genetik anamalcılık" (genetik kapitalizm) demektedir.

(4) E.O. Wilson bu görüşlerini "sosyobiyoloji" diye tanımladığı ve toplumbilim/insanbilim ile biyolojinin buluştuğu bir alanı ve insan toplumunun doğası ile kökenini ortaya çıkarmak isteyen kuramıyla açıklıyor.

(5) İnsan, gereksinimlerine uygun olarak araç ve mal üretme yeteneğine sahiptir. Toplumunu ve kendini geliştirir, değiştirir.

(6) Eksogami evlilik ilişkilerini düzenler ve aileyi, kızını başka bir aileye vermeye zorlar (Bkz. Mitchell, 443).

(7) Rivayetlere göre "hanım" sözcüğünün doğuşu şöyledir: Savaşların yönetiminden sorumlu savaş kurullarına Hatun da üyedir. Cengiz Han, böyle bir savaş kurulunda kumandanlarını eşine tanıtır ve der ki: Ben bunların Han'ıyım, sen de benim "Han'ım"sın (Y. Gündüz, bkz. Göksel, 108).

(8) Cennete girebilme konusunda kadın-erkek eşittir (Nisa 36. ayetin özeti).

Kadına verilecek maddi haklarda cömert olunmalıdır (Nisa S. 4. ayetin özeti).
Anneliğin zorlukları ve değeri (Ahkaf S. 15-18. ayetlerin özeti).
Kız ve erkek çocukların değeri eşittir (Tur S. 39. ayetlerin özeti).

Ananın çocuk üzerindeki hakkı babanınkinden kat kat fazladır. Kadın insanın yarısıdır. Kadın haklarına uyan insan iyi bir müslümandır.

Cennet anaların ayağı altındadır (Bkz. Göksel, 115-).

(9) Saptamalarımıza koşut olarak Asena (1995, 77-) erkeklerin konuşmalarının, sloganlarının, tezahüratlarının çoğunlukla küfür niteliğinde cinselliğe dayanan argo bir dilden oluştuğunu belirtmektedir.

(10) Grice'ın "İşbirliği ilkesi"nden türettiği nitel ve nicel iletişim (konuşma) kuralları şunlardır (Bkz. Lewandowski; Heringer, 170-):

a) Bir konuşmaya yapılacak katkının, gerektiğinden az ya da çok olmaması

b) Konuşmaya gerçek bir katkıda bulunulması. Yeterli ölçüde gerekçelendirilmeyecek birşey söylenmemesi. Samimi olunması

c) Konuşmanın sürdürülebilmesi açısından önemli bir katkıda bulunulması

ç) Açık konuşulması; belirsizlikten çokanlamlılıktan ve dağınık anlatımdan kaçınılması; gerekçelerin düzenli sunulması.

(11) Tiger'ın bu tezine göre yalnız erkekler birbirleriyle bağ kurma yetisine sahiptir. Bir dişi doğurduğu yavruyla anasal bağ ya da kendisini gebe bırakan erkekle cinsel bağ oluşturubilir, ama diğer dişilerle bir bağ oluşturamaz. Bunun nedeni kadınların yavrulayıcı (ve dolayısıyla korunmaya muhtaç), erkeklerinse avcı

oluşlarıdır. Tiger, avcılık nedeniyle erkeklerin biraraya gelip sıkı bağlar oluşturduğunu savlamaktadır. Buna göre kadının işlevi doğurmak ve erkekle geçici cinsel bir bağ oluşturmak. Reed (s. 104), kadınları erkeklerden aşağı insanlar durumuna sokan Tiger'ın avlanmayı primatlardan başlattığını, ancak primatların et yiyeceği avlayan varlıklar değil de sebze yiyen hayvanlar olduğu olgusunu yadsıdığını söylemektedir.

KAYNAKÇA

Akbulut, Nazire: Das Türkenbild in der neueren deutschen Literatur. 1970-1990. Verlag Köster. Berlin 1993.

Arat, Necla: "1990'ların Yeni Kadın Profili". Milliyet Gazetesi Dünya Kadınlar Günü 8 Mart Özel Eki.

Asena, Duygu: Değişen Birşey Yok. Ad Yayınları 4. Baskı. İstanbul 1995.

Atabek, Erdal: Kışkırtılmış Erkeklik. Bastırılmış Kadınlık. 19. Baskı. Altın Kitaplar Yayınevi. İstanbul 1993.

Göksel, Burhan: Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk. Kültür Bakanlığı Yay. 906. Ankara 1993.

Heringer, H.J./G. Öhlschlaeger vd. Einführung in die praktische Semantik. Quelle & Meyer. Heidelberg 1977.

Heuser, M. (Hg.): Frauen-Sprache-Literatur.Ferdinand Schöning. München. Paderborn. Wien. Zürich. 1982. S. 11-30.

Klann-Delius, Gisela: "Thesen über: Geschlechtszugehörigkeit und Sprachlernen in Elternhaus und Schule". Bkz. Heuser, M. (Hg.). S. 77-83.

Lewandowski, Th.: Linguistisches Wörterbuch 2. Quelle & Meyer. Heidelberg. Wiesbaden. 4. Aufl. 1985.

Linke, Angelika: "Sprache und Geschlecht. Ein Einblick in den Forschungsbereich". Bkz. Praxis Deutsch. Zeitschrift für den Deutschunterricht. Nr. 122. Erhard Friedrich Verlag. Seelze 1993. S. 2-8.

Midilli, Zeliha: "Feminist Değilim Ama....". Milliyet Gazetesi. Dünya Kadınlar Günü 8 Mart Özel Eki.

Mitchell, Jüliet: Psikanaliz ve Feminizm(Çev. Ayşe Kurtulmuş) Yaprak Yay. İstanbul 1984.

Pusch, Luise: Das Deutsche als Männersprache. Aufsätze und Glossen zur feministischen Linguistik. Suhrkamp. Frankfurt/M. 1984.

Reed, Evelyn: Bilimde Cins Ayrımı (Çev. Şemsa Yeğin). Payel Yay. İstanbul 1987.

Schoenthal, Gisela: "Personenbezeichnungen im deutschen als Gegenstand feministischer Sprachkritik". Bkz. ZGL. Zeitschrift für germanistische Linguistik. Deutsche Sprache in Gegenwart und Geschichte (Hg. von H. Henne u.a.). W. de Gruyter. New York 1989. s. 297-314.

Sowinski, Bernhard: Deutsche Stilistik. Fischer Verlag. Frankfurt/M. 1978.

Trömel-Plötz, Senta: "Linguistik und Frauensprache". Bkz. Heuser, M. (Yay.). s. 11-30.

Trömel-Plötz, Senta: "Sprache, Geschlecht und Macht". Bkz. Heuser, M. (Yay.). s. 31-42.

Vilar, Esther: Kölenin Mutluluğu. Kadının Dünyası. Erkeğin Rüyası (Çev. Selçuk Budak) Öteki Yayınevi. Ankara 1993.